MEDELTIDA MYNT

Mynt

Den danska myntningen

Den danska myntningen, ordnad efter hanseatiskt mönster, visade vid denna tid flera olika myntslag. Under Erik av Pommern försämrades myntet till ytterlighet, men efter hans tid fortsattes myntningen av de olika slagen. Mynthuset i Lund flyttades till Malmö. I Sverige präglades fortfarande *örtugar, halvörtugar och "hola penningar"* (brakteater).

Örtug, även ortig, är namnet på en vikt och ett senare infört silvermynt i de skandinaviska länderna under medeltiden och 1500-talet.

Silvermyntet blev först präglat 1370 under Albrekt av Mecklenburg. Myntet vägde då 1,3 gram och bestod till 81 % av silver. Dess värde motsvarade en tredjedels öre.

Med årens lopp blev myntet devalverat: under Erik av Pommerns regering bestod örtugen av 0,88 gram silver; under Kristian I 0,7 gram; och år 1534 endast 0,54 gram silver. Under Gustav Vasas regeringstid (1523–1560) reformerades den svenska valutan. En örtug blev då uppdelad i 12 penningar, och inte 8 som tidigare.

Örtugen präglades under åren 1523–1534, 1535–1540 i Stockholm, 1528–1531 i Västerås samt 1589–1591 i Stockholm och Uppsala. Örtugen försvann ur bruk efter 1776 års valutareform.

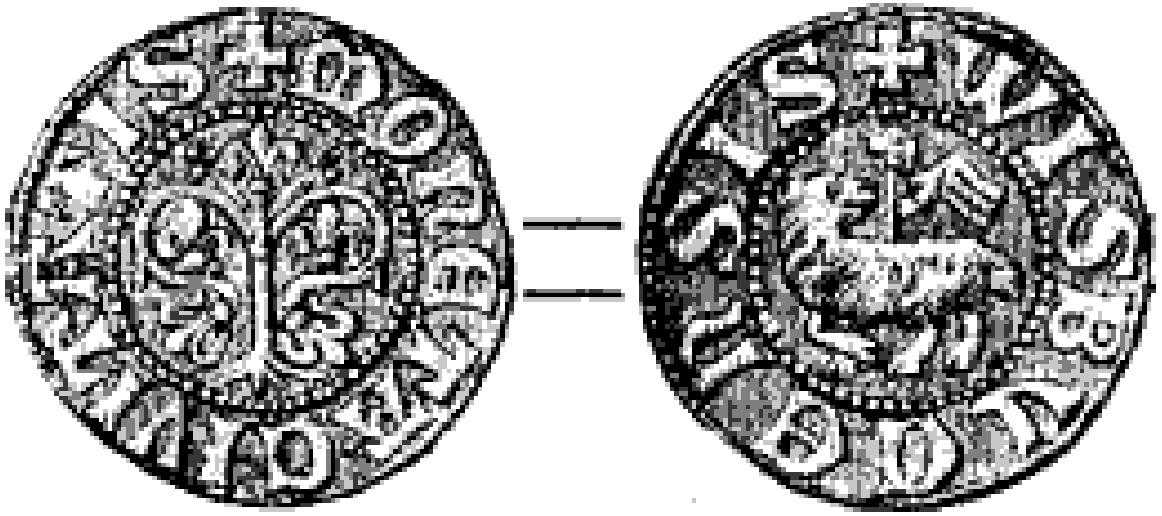

Gutnisk örtug från Visby, slagen under medeltiden.

Under medeltiden präglades silvermynt och brakteater i Visby; där slogs under 1500-talet mynt även för dansk räkning.

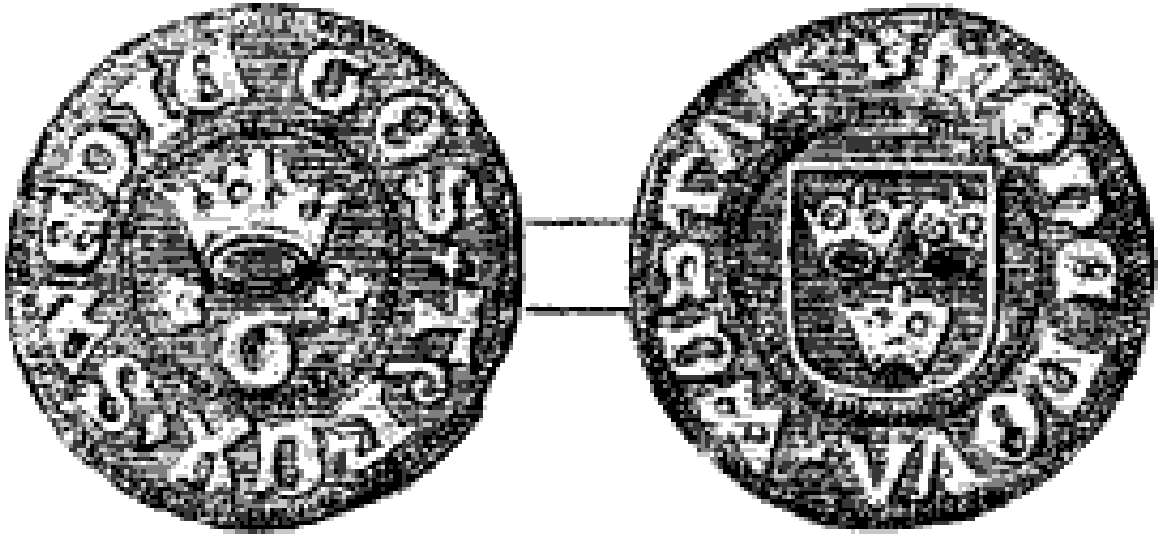

Västeråsörtug, slagen för Gustav Vasa.

Tiopfennigmynt av järn från tyska kejsardömet (1917)

Penning var ett myntslag i Norden under medeltiden.

Penningen introducerades omkring 1000 och var fram till slutet av 1300-talet det största och nästan enda präglade myntet.
I Sverige hade penningen det lägsta värdet i myntsystemet, dock var värdet olika beroende på var i Norden man befann sig. Som jämförelse kan sägas att det i Svealand gick åtta penningar på en örtug (en mark var värd åtta öre och ett öre var värd tre örtugar), medan det i Götaland gick sexton och på Gotland (även vissa delar i sydöstra Götaland) tolv. Man fastslog dock på 1300-talet att det skulle vara Svealandsmodellen som skulle gälla i Sverige.

Det sista penningmyntet slogs 1548; 1594 användes penning sista gången som valör på ett mynt i Sverige. Det existerade dock som räknemynt ända fram till 1776. I Danmark präglades den sista penningen 1602, då i koppar.

I Danmark och Skåne gick det elva penningar på en örtug, från slutet av 1300-talet tolv. Vid den nya mynträkningen som uppkom i Danmark i slutet av 1300-talet blev penningen 1/12 skilling eller 1/192 mark.

Kristian II präglade mycket dåliga klippingar, små och oregelbundet fyrkantiga. Under befrielsekriget följde **Gustav Vasa** hans exempel. I Sverige övergavs denna myntning redan **1522**, då man började slå "runt mynt", ören; dessutom slogs **örtugar, halvörtugar eller fyrkar, och små "hola penningar".** Örtugspräglingen slutade under **Johan III.** Gustav Vasa präglade även 4- och 2-penningar; de förra försvann efter Sigismunds, de senare efter Johan III:s tid. Även halvörena försvann snart - dock präglades några under **Gustav II Adolfs och drottning Kristinas tid - och öret blev Sveriges minsta silvermynt till mitten av Adolf Fredriks regering.**

Klippingar var fyrkantiga mynt under **1500- och 1600-talen.** De framställdes genom att metalltenar försågs med rader av stämplar som sen **klipptes isär**. Mynten har ofta kommit till i hast, och ibland har delar av stämpeln klippts bort. Valörerna finns i guld, silver, koppar och bly.

De första kända klippingar var de som på Kristian II:s befallning **myntades i Danmark 1518–1522**. De består av nästan ren koppar, är små och oregelbundet fyrsidiga med rundade hörn. Gustav Vasa följde Kristians föredöme och lät vid befrielsekrigets början slå ett **nödmynt,** känt under namnet **”dalklippingen” eller ”hedemoraklippingen” (slagen i Hedemora och Söderköping 1521).** Mynten var av **dålig kvalité** och ersattes under de närmast följande åren av bättre kvalité. Klippingarna avskaffades i Danmark 1523, men snart visade det sig att **danska klippingar cirkulerade i Sveriges södra gränsprovinser.**

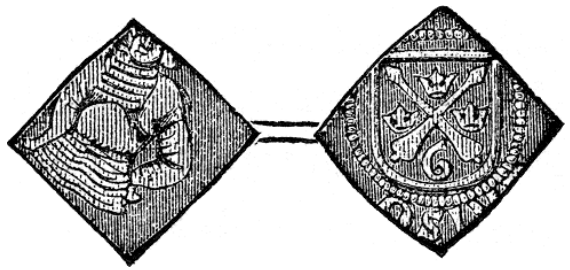

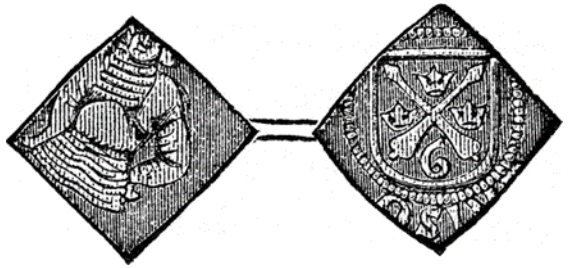

KLIPPINGAR

För att få ordning på detta togs klippingen ur bruk även i Sverige. Därigenom framkallades brist på gångbart mynt vilket fick stort missnöje som följd.

I mitten av 1500-talet myntades åter klippingar i Sverige; 1543 på Svartsjö slott, och 1556–57 i Åbo. Erik XIV lät slå stora massor av klippingmynt åren 1562–68, och under brödernas resning, 1568, framställdes i Vadstena klippingar i rent silver. Mynten kom att kallas ”unionsklippingar” eller ”blodklippingar”, eftersom de delvis präglats av de silvertackor Märta Eriksdotter Leijonhuvud skänkt för att bekosta statskuppen mot Erik XIV. Silvertackorna hade hon fått av kronan som ersättning för dödandet av hennes make och söner (Sturemorden). De har även kallats "Vadstenaklippingar". Johan III slog 1568–72 stora mängder mynt av sämre kvalité, med inflation som följd. Karl IX:s klippingar däremot tillverkades i Arboga och i Säter till och med i guld och silver.

På Gustav II Adolfs tid infördes klippingar av idel koppar, och 1715, på Karl XII:s tid myntades de som nödmynt i Wismar av järn (kanonmetall).

I Svartsjö har genom tiderna flera kungliga byggnader funnits. På medeltiden fanns ett stenhus där prominenta vistades, bland andra hertigarna Erik och Valdemar år 1310. Senare uppförde Gustav Vasa ett myntverk 1541 på Svartsjö kungsgård.

Mark

Mark är ett äldre mynt i bland annat Sverige, Danmark och Norge, i Finland och Tyskland fram till 2002, i Bosnien-Hercegovina fortfarande. Myntet har sitt ursprung i viktenheten mark, eftersom mark brukades som mynt-, guld- och silvervikt. Den fick lokalt skiftande storlek (186–280 gram). Sedan 1600-talet var mark i dagligt tal detsamma som skålpund. – Mark omnämns första gången år 857 i England och var under 1000-talet spridd även i Frankrike och Tyskland.

I **Danmark** var 1 Mark = 16 Skilling (à 12 penningar) = 192 penningar.

På **Gotland** var under medeltiden 1 mark = 288 penningar.

I **Sverige** var 1 mark = 8 öre = 24 örtugar (à 8 penningar) = 192 penningar. Mark präglades kontinuerligt från år 1536 (dessförinnan var mark främst ett räknebegrepp) till år 1664, då mark ersattes med karolinmynten, vilka dock hade värdebeteckning i mark. Präglingen upphörde 1755 och räkningen i mark och karolin avskaffades officiellt 1776 vid myntrealisationen. Då blev riksdalern i dess olika former det enda huvudmyntet i Sverige (det hade dock funnits sedan 1604 i olika former). Den räknades 1 riksdaler = 48 skilling. Riksdalerns i dess olika utgåvor avskaffades **1873, då kronan infördes som mynt.**